

Apollos – en tidlig kristen misjonær i spenningsfeltet mellom individuell selvstendighet og lojalt teamwork

Den følgende teksten presenterer en sammenhengende fortelling om den bibelske personen Apollos, ved at utdrag fra ulike skrifter i Det nye testamente er satt sammen til én fortelling. Teksten gir innsikt i hvordan evangeliet om Jesus begynte å spre seg og presenterer mye detaljert bibelkunnskap, også hvordan kvinners roller ble endret gjennom den kristne troen.

Har dere hørt om meg? En etter sigende kjekk ung mann, begeistret for budskapet om Jesus Kristus, ivrig etter å fortelle om ham til mennesker som ennå ikke har hørt. Jeg drukner nok litt blant kjendismisjonærene Peter og Johannes, Paulus og Filip, som historikeren vår Lukas har spandert mange kapitler på i verket sitt ”Apostlenes gjerninger”, men i seks vers omtaler han også meg (Apg 18,24–19,1). Tidspunktet var år 52/53, og stedet var storbyen Efesos i den romerske provinsen Asia, i det 21. århundre kalt Izmir, beliggende på vestkysten av Tyrkia. Jeg hadde reist dit fra hjembyen min Aleksandria i Egypt, og som god jøde oppsøkte jeg synagogen i Efesos. Nokså smigrende skriver Lukas følgende om meg: ”Han hadde ordet i sin makt og var godt kjent med skriftene. Apollos hadde fått undervisning om Herrens vei. Han forkynte med stor glød og underviste grundig om Jesus (... og ...) begynte å tale fritt og åpent i synagogen.”

Den Jesus jeg underviste om i Efesos, er tømmermannen fra Nasaret i Galilea som hadde endt sitt liv som torturoffer på et kors like utenfor Jerusalems murer. Tre dager etter sin grufulle død hadde han vist seg i levende live for noen av tilhengerne sine, og budskapet om dette spredte seg uhyre raskt. I Aleksandria bor det titusenvis av jøder, og det gikk ikke mange månedene før Jesus-disipler dukket opp i synagogene våre der med den utrolige fortellingen om at Jesus hadde stått opp fra de døde. Sett i sammenheng med alt det fantastiske denne Jesus hadde sagt og gjort før han ble arrestert og henrettet, måtte gjenoppvekkelsen av ham fra de døde bety at han var den Messias som profetene våre fra gammelt av har varslet at Gud en dag ville sende som redningsmann for Israel. Slik argumenterte Jesus-tilhengerne og prøvde å overbevise andre jøder.

Jeg var bare en liten gutt da de første Jesus-vitnene ankom Aleksandria. Jeg var så heldig å vokse opp i en velstående familie som kombinerte jødisk identitet og livsførsel med åpenhet for den allmenne kulturen i byen. Sammen med brødrene og fetterne mine fikk jeg gå på eliteskole med ikke-jødiske barn og ungdommer og ble slik godt kjent med den allmenne greske kulturen med dens diktverk, talekunst, filosofi osv. Far og onkler tok oss til og med

noen ganger med i teatret og på stadion. Men de hedenske templene og de religiøse festene måtte vi holde oss borte fra. I stedet gikk vi jevnlig i synagogen og fikk der grundig opplæring i jødisk tro og skikk. Jeg tror far registrerte ankomsten av Jesus-misjonærene med en viss distansert nysgjerrighet, men verken han eller andre i slekten fant grunn til å slutte seg til særgruppen av ”kristne”, som tilhengerne av Jesus som Messias ble kalt.

Alt fra barnsben av likte jeg å finne ut av ting for meg selv. Både foreldrene mine og lærerne mine kalte meg for egenrådlig. Da jeg var litt over 20 år gammel, ble jeg vitne til en livlig meningsutveksling mellom en besøkende lærd jøde fra Jerusalem og lederne i synagogen som min familie tilhører i Aleksandria. Diskusjonen gjaldt Jesus, og den tilreisende var en fremstående leder, en såkalt apostel, i bevegelsen til de kristne. Ærlig talt syntes jeg at han snakket godt for seg. Argumentene mot Jesus og tilhengerne hans som synagogelærerne våre brukte i diskusjonen med mannen fra Jerusalem, som jeg hadde hørt gang på gang opp igjennom årene, virket plutselig ikke så overbevisende lenger. Jeg ble i hvert fall såpass nysgjerrig at jeg bestemte meg for å oppsøke et av møtestedene for de kristne i Aleksandria for å høre mer og få sjanse til å diskutere med dem.

Far likte det ikke – han mente nok at det igjen var egenrådigheten min som slo til –, men han tolererte det i og for seg. Studieklassen i det kristne forsamlingshuset der jeg fikk være med, viste seg å være kjempespennende. Her ble de hellige skriftene – Mosebøkene, Salmene, Jesaja og de andre profetene, Job og de andre visdomsbøkene – utforsket og tolket på måter som jeg var fortrolig med både fra den jødiske synagogen og fra den allmenne eliteskolen. Klassen bestod av både jødiske og ikke-jødiske unge menn, med interesse for både Israels skrifter og de store filosofene, særlig Platon og den ledende retningen i samtiden, kalt stoisismen. Noe virket rart og pussig, men i hovedsak virket fortolkningene jeg møtte i den kristne studieklassen, faktisk mer overbevisende enn det jeg hadde hørt og lest tidligere. Den mektige profeten Johannes, som et halvt års tid før Jesus hadde stått frem i Judea-ødemarken der han formante alle jøder til en god og medmenneskelig livsførsel og døpte dem som var lydhøre for budskapet, i elven Jordan, måtte virkelig være den budbæreren som profeten Malaki har varslet (Mal 3,1; 4,5–6). Og Jesus fra Nasaret måtte være den som Johannes banet vei for, altså Messias. Jeg studerte og diskuterte og satte nok lærerne i den kristne studieklassen på tilsvarende tålmodighetsprøver som mine tidligere lærere, men fant til slutt ut at de kristne måtte ha rett. Frelsestiden som Gud hadde varslet, var i ferd med å bryte frem, og måten å få del i den på, var å la seg døpe slik profeten Johannes hadde lært og praktisert og å tro på Jesus som Messias. Jeg lot meg døpe med Johannes’ dåp og var dermed fri fra de vanlige vannrensesseseremoniene som jøder flest praktiserte.

Det var vel en kombinasjon av utreiselyst og økt spenning i forhold til familien og den tidligere omgangskretsen min i Aleksandria som gjorde at jeg mot slutten av året 52 bestemte meg for å reise over havet nordvestover til Efesos. Der oppsøkte jeg, som allerede fortalt, den største synagogen, hvor jeg ble invitert til å fremsi en hilsen på sabbaten. Naturligvis benyttet jeg anledningen til å innvie forsamlingen i de erkjennelser som jeg hadde nådd frem til i studiene og diskusjonene i Aleksandria i løpet av det forutgående året. Jeg tillater meg igjen å sitere hva historikeren vår Lukas har skrevet om min opptreden i Efesos: ”Han forkynte med stor glød og underviste grundig om Jesus, enda han bare kjente Johannes-dåpen. Han begynte å tale fritt og åpent i synagogen, og der fikk Priskilla og Akvilas høre ham. De tok seg av ham og ga ham enda grundigere kjennskap til Guds vei.”

Tenk, det Jesus-troende jødiske ekteparet Priska (også kalt Priskilla) og Akvilas var til stede i synagogen og hørte meg. De var selv nylig kommet til Efesos fra storbyen Korint i Hellas. Opprinnelig hadde de bodd i selveste Roma, men i år 49 var de sammen med mange andre jøder blitt tvangsforvist derfra av keiser Claudius. Akvilas var teltmaker, og etter bortvisningen fra Roma hadde han og kona slått seg ned i Korint og åpnet et teltmakerverksted der. Kort etter hadde den kristne reisemisjonæren Paulus, også han med håndverkerutdannelse som teltmaker, ankommet Korint, og han hadde slått seg sammen med Priska og Akvilas (Apg 18,1–3). Etter nærmere to år i Korint, der Paulus sammen med sine medarbeidere Timoteus og Silvanus, Priska og Akvilas og andre jøder hadde bygget opp en kristen menighet, hadde ekteparet i reisefølge med Paulus nylig forlatt Korint og altså forflyttet seg til Efesos lenger øst. Paulus selv hadde reist videre til Antiokia i Syria, men Priska og Akvilas slo seg ned i Efesos (Apg 18,4–22).

Det var flott å treffe Priska og Akvilas. De stilte huset sitt til disposisjon som møtested for en hel gruppe av kristne, en ”husmenighet” (sml. 1 Kor 16,19). Det var spennende å snakke med dem. Jeg synes nok at jeg stod meg godt i diskusjonene våre; ofte hadde jeg bedre kunnskap om de hellige skriftene og behersket kunsten med å fortolke dem og hente frem det dypere åndelige innholdet bedre enn samtalepartnerne. Men jeg måtte også innse at vertskapet mitt i Efesos visste mer om Jesus, om apostlenes lære (sml. Apg 2,42) og de kristnes liv og vitnesbyrd rundt omkring i verden enn jeg. For eksempel var jeg i Aleksandria – i likhet med noen andre disipler som kom til Efesos (Apg 19,1–7) – bare kjent med Johannes-dåpen og visste ikke at Jesus hadde gitt befaling om at alle som ble hans disipler, skulle døpes til hans navn, og at de ville få Den Hellige Ånds gave i dåpen. Også mange andre kunnskapshull og mangler avdekket Priska og Akvilas hos meg. Det var for resten temmelig utfordrende for

meg at Priska var minst like aktiv og dyktig som lærer og diskusjonspartner som mannen Akvilas; i Aleksandria hadde jeg verken i den allmenne skolen eller i de jødiske synagogene opplevd kvinner i en slik rolle. Jeg måtte lære at dåpen til Herren Jesu navn forente alle kristne i et nytt fellesskap der de tradisjonelle skillelinjene mellom jøder og ikke-jøder, mellom frie mennesker og slaver og mellom kjønnene er overvunnet (sml. Gal 3,27–28). Derfor kunne kvinnen Priska være lærer for meg, en mann.

Priska og Akvilas hadde måttet forlate Korint sammen med Paulus etter at spenningene mellom ham og de jødiske lederne der hadde blitt så store at de fryktet for Paulus' sikkerhet. Det var kjempespennende for meg å høre deres beretninger om de kristne i Korint, og jeg ble skikkelig lysten på å dra dit for å hjelpe de kristne der. Heldigvis syntes Priska, Akvilas og de andre kristne i Efesos at dette var en god idé, og de sendte et brev i forveien og bad disiplene i Korint om å ta godt imot meg.

I all ubeskjedenhet vil jeg vel si at oppholdet mitt i Korint i år 54 ble svært vellykket. Lukas har beskrevet det med følgende ord: Apollos "ble ved Guds nåde til stor hjelp for dem som hadde kommet til tro. For han satte jødene ettertrykkelig på plass når han i åpent ordskifte beviste ut fra skriftene at Jesus var Messias." Menneskene som tilhørte den kristne menigheten der i Korint, var nokså ulike, må jeg si. Etter de vekslende erfaringene med synagogen var noen av dem nokså engstelige for mer bråk med de ikke-Jesus-troende jødene, og i sin forsiktighet gav de avkall på sin frihet i Kristus og fulgte i stedet bestemmelser i Moseloven som ikke lenger har gyldighet for oss kristne. For å legitimere seg påberopte noen av disse folkene seg Kefas, altså apostelen Peter, som en autoritet (sml. 1 Kor 1,12) som også har besøkt menigheten i Korint (sml. 1 Kor 9,5). Andre var mindre skvetne, og dessuten hadde noen av disse gått i samme type allmenn skole som jeg, med opplæring i gresk filosofi og talekunst, og disse hadde skikkelig sans for min måte å fortolke Skriftene og diskutere på. Selv hadde jeg på dette tidspunkt aldri truffet Paulus, men etter sigende overgikk jeg ham med glans i diskusjonsteknikk og dypsindig åndelig skriftutleggelse. De mest begeistrede tilhengerne mine utropte meg til sin autoritet på bekostning av Paulus (sml. 1 Kor 1,12).

Jeg synes ikke at jeg har grunn til å skamme meg eller underordne meg Paulus. Tvert imot opplevde jeg virketiden min i Korint slik at jeg – med den ballast jeg hadde ervervet meg først i Aleksandria og siden hos Priska og Akvilas i Efesos – kan stå på egne ben som misjonær. Etter en del måneder i Korint reiste jeg videre til andre menigheter i Hellas-området. Våren 55 vendte jeg tilbake til Efesos igjen, dit også Paulus var ankommet i mellomtiden (Apg 19,1). Det var spennende og flott endelig å få treffe denne mannen, som gjennom mange år hadde

grunnlagt menigheter Lille-Asia, Makedonia og Hellas og som jeg nå lenge hadde reist i fotsporene til. Jeg synes nok Paulus var litt sjefete; i hvert fall ville han bestemme over meg og bad meg inntrengende om å reise tilbake til Korint, der det ifølge Paulus nå var store problemer i menigheten. Selv med den respekt jeg har for Paulus som ”hedningenes apostel” (sml. Rom 1,5; 11,13) og en helt enestående misjonær og menighetsgrunnlegger, kunne jeg ikke finne meg i å bli dirigert av ham. Jeg hadde allerede andre reiseplaner og sa til ham at jeg først kom til å reise til Korint når jeg selv hadde tid og anledning (1 Kor 16,12). Var det igjen selvstendighetstrangen min og egenrådigheten som slo til? Er det i tilfelle noe jeg bør ha dårlig samvittighet for?

Kort etter mitt møte med Paulus i Efesos skrev han et langt brev til de kristne i Korint; det er det som siden er blitt kjent som Første Korinterbrev. I dette brevet kritiserte han de kristne i Korint for splittelsestendensene, der noen altså primært holdt seg til Kefas, andre til Paulus og atter andre til meg. Han bad de kristne om å se på oss alle som sendebud for Kristus og Guds medarbeidere, som ikke er konkurrenter eller alternativer, men som fyller ulike roller. Selv om det er deilig å ha en solid tilhenger- og heiagjeng bak seg, forstår jeg Paulus godt og er enig med ham. Med et lett forståelig bilde skriver han at han selv plantet menigheten, mens jeg, da jeg kom dit, vannet den. Den som imidlertid sørget for at den skjøre planten vokste til, var verken han eller jeg, men Gud selv (1 Kor 3,4–9).

Ved Guds nåde fikk jeg virke som forkynner og lærer enda i mange år etter at jeg ble en Jesus-disippel i Aleksandria, traff Priska og Akvilas i Efesos, oppholdt meg hos de kristne i Korint, besøkte andre menigheter og til slutt traff Paulus i Efesos. Lite er nok kjent for ettertiden. (Men se oppfordringen til Titus på øya Kreta i brevet til ham: Tit 3,13.) I århundrene etter min leve- og virketid har lesere av Det nye testamente spurt seg om det er jeg som har skrevet Hebreerbrevet. Hvis ja, kan ettertiden naturligvis vite mye mer om meg og min måte å utfolde evangeliet om Kristus på. Andre hovedkandidater til forfatterskapet er selveste Paulus (men han har jo ikke for vane å anonymisere brevene sine ...) og Barnabas fra Kypros (sml. Apg 4,36f; 11,22–26; 13,1–3). Det er nok smigrende å figurere blant de mulige forfatterne av et skrift som Hebreerbrevet. Om det stemmer eller ikke, vil jeg imidlertid ikke røpe. Om det er trangen til å nære min selvstendige individualitet som holder meg tilbake fra å innrømme at jeg ikke har skrevet dette egenartede brevet, eller om det er en lojal oppslutning om den felles vitnetjenesten som får meg til å tie om forfatterskapet, får mine ærede lesere selv forsøke å bedømme uten min innblanding.

Hilsen

Apollos fra Aleksandria

Jostein Ådna, professor i Det nye testamente, Misjonshøgskolen

jostein.aadna@mhs.no